

Оригиналан научни рад

УДК 314.117–054.57 (497.16) ”2003”

Original scientific work

Љубомир Гиговић

ЕТНИЧКИ САСТАВ СТАНОВНИШТВА ЦРНЕ ГОРЕ

Извод: На основи свеукупних политичких, економских, социјалних и културних промена у Црној Гори током прошлог и почетком овог века извршена је значајна трансформација демографских појава и процеса који су определили и савремену етничку композицију њеног становништва. Становништво Црне Горе се одликује високим степеном етничке хетерогености. Овај рад ће се учинити скроман допринос на теоријском и практичном плану у сагледавању етнодемографског развоја Црне Горе као и квантитативних односа између важнијих етничких заједница, укључујући ту њихову савремену просторну дисперзију и концентрацију.

Кључне речи: етничка структура, етнички размештај, етнодемографски развој, Црна Гора

Abstract: Based upon all political, economic, social and cultural changes in Montenegro during the last century and at beginning of this century, a significant transformation of demographic phenomenons and processes influencing contemporary ethnic composition of its population has occurred. A characteristic of Montenegrin populaton is its high level of ethnic heterogeneity. This paper will make a small coutribution by a theoretical and practical analysis of both ethnodemographical development of Montenegro and quantitative relation between most significant ethnic communities, including their contemporary geographical dispersion and concentration.

Key words: ethnic structure, ethnic distribution, ethnodemographical development, Montenegro

Увод

Република Црна Гора се простире на 13.812 km² територије на којој је 2003. године живело 620.145 становника. Просечно на 1 km² живи 44,9 становника. Различите природне погодности Црне Горе утицали су на њену диференцираност у погледу густине и концентрације популације, док су друштвено-историјски фактори као детерминанте демографских процеса определили разлике у њеном етнодемографском развоју. Наглашене варијације у кретању броја припадника неких етничких група у Црној Гори не могу се објаснити само демографским факторима (природни прираштај и миграције), већ и врло јаким утицајем других неспецифичних чинилаца

што је доводило до ”трагања” за етничким идентитетом (етнички трансфер)¹ одређених етничких група, који су тешко мерљиви квантитативним показатељима.

Етнодемографски развој Црне Горе у другој половини XX века

Досадашња истраживања етничке динамике становништва Црне Горе су показала велику етничку промењивост, нарочито у послератним пописним периодима. Црногорци су се први пут у модерним пописима као посебан народ могли изјашњавати 1948, Југословени од 1953, Муслимани као етничка група од 1971, Бошњаци од 2003. године. Све ово праћено је и значајним методолошким разликама између пописа што је условило бројна методолошка ограничења при испитивању ове проблематике. Етнодемографски развој Срба у Црној Гори, у пописима становништва после Другог светског рата, карактеришу знатне осцилације које нису засноване на демографским трендовима, већ на друштвеним и политичким приликама. Популациона динамика Срба у појединим међупописним периодима веома варира. Пораст српске популације забележен је у периоду од 1948–1971. године у којем се број Срба повећао за близу шест пута. Међутим, услед етатистичког снажења југословенских република после Устава из 1974. године,² у попису из 1981. број Срба у Црној Гори је више него преполовљен. Политичке промене, које су претходиле распаду бивше Југославије, а нарочито најновија политичка догађања у Црној Гори, утицали су да се у раздобљу од 1981–2003. године више него удесетостручи број Срба, што је уз остале факторе довело до опадања пре свега броја Црногораца и лица која су се изјаснила као Југословени.

Популациону динамика Црногораца у Републици Црној Гори карактерише изразито колебање у пописним периодима после Другог светског рата. Број црногорског становништва расте од 1948–1981. године (индекс 117), међутим истовремено њихово учешће у популацији је смањено са 90,7 на 68,6%. У периоду од 1981–2003. године становништво црногорске етничке опредељености карактерише перманентно опадање које је нарочито изражено у последњој пописној декади када је забележен индекс раста од 70,3, а њихов удео у укупном становништву је смањен на 43,2%, што Црногорце по први пут у послератној Црној Гори доводи у положај релативне већине. У целини, у раздобљу од 1948. до 2003. године, црногорска популација је бројчано смањена са 342.009 на 267.669 лица (индекс 78,3). Значајно смањење Црногораца последица је како демографско транс-

¹ Етнички трансфер се по својим карактеристикама разликује од тзв. националне мимикрије или националне асимилације

² **Етнички састав становништва Србије и Црне Горе и Срби у СФРЈ**, Географски факултет, Београд, 1993, стр. 220.

зиционих чиниоца, тако и враћања дела њиховог етничког корпуса српском етничком идентитету, чиме се знатно оснажио хетерогени тип етничке структуре Републике Црне Горе.

Попис у 1948. години регистровао је у Црној Гори свега 387 ”неопредељених муслимана”, а по попису из 1961. 30.665 лица се изјаснило као Муслимани, што није последица демографског развоја. Раст муслиманског становништва, упоредо са њиховим конституисањем у посебан народ, настављен је и у периоду од 1961–1991. године, када је ова популација у Црној Гори скоро утростручена. Дејтонско формирање бошњачке нације 1995, као етничке идентификације муслиманског становништва са простора бивше Југославије, условило је драстично смањење становника етнички опредељених као Муслимани, тако да је њихов индекс раста у последњем пописном периоду износио 27,4. На рачун муслиманског етничког корпуса, према попису из 2003. године формирана је бошњачка заједница за коју се етнички определило 48.184 лица, што је за скоро два пута више од броја муслимана забележених у истом попису.

Албанци на геопростору Црне Горе од 1961. до 1991. године бележили су перманентан раст (индекс 158,5). Њихова демографска динамика у том периоду је била је пре свега последица утицаја демографских фактора (природни прираштај). Међутим, у последњем међупописном периоду, услед пре свега миграцијске и друштвено-политичке компоненте број Албанаца у Црној Гори је смањен по индексу раста 76,2, што свакако није биолошка одлика њиховог етничког корпуса.

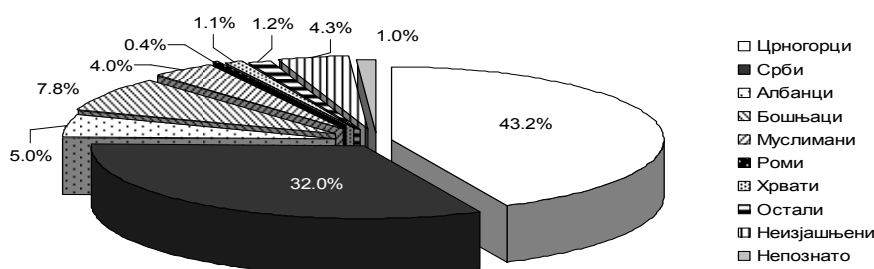
Најуравнотеженији демографски развој бележе Хрвати. Уз мање међупописне осцилације њихов број се у целом послератном периоду па до данас одржао на истој вредности, наиме у односу на 1948, број Хрвата у Црној Гори је порастао само за 10 лица.

”Етнички трансфер” представља битно обележје етнодемографског развоја послератне Црне Горе. Приметно је да се знатан део муслиманског становништва карактерисало овим својством. Тако се 1961. велики део њих изјашњавао као црногорци, што није било карактеристично за пописе из 1971, 1981. и 1991, док је у 2003. години највећи део њих прихватио бошњачко етничко опредељење. Такође, етничким трансфер карактерише и део православног становништва Црне Горе које се у првим послератним пописима и попису из 1981. изјашњавало као Црногорци, а затим се 1971, 1991. и пре свега 2003, у етничком опредељењу, већим делом, враћало српским историјским коренима.

Етнички мозаик Црне Горе по попису 2003. године

Етничка композиција Црне Горе, и поред тога што је реч о малом простору, доста је разнолика и оптерећена етничким и верским проблеми-

ма. На њеној територији поред Црногораца и Срба живи још око 40 етничких заједница. У складу са међународним препорукама, у попису 2003. године, су осим становништва у земљи, у састав сталног становништва ушли црногорски грађани чији је рад, односно боравак у иностранству био краћи од годину дана, као и страни држављани који су у Републици радили или боравили дуже од годину дана. Подаци о националном саставу становништва у попису 2003. године године прикупљени су на основу слободног изјашњавања становника.

Слика 1. – Етничка структура становништва Црне Горе 2003. године³

У етничком погледу Црну Гору у 2003. години одликује изразито хетерогена структура становништва бимодалног типа, јер бројчано преовлађују две етничке заједнице – Црногорци и Срби, који заједно чине 3/4 целокупног становништва Црне Горе. Према резултатима пописа из 2003. године, поред 267.669 или 43,2% становника који су се определили за црногорско етничко порекло и 198.414 (32,0%) лица која су се изјаснила да припадају српском становништву, 26.906 (4,3%) грађана се није национално определила и 1.258 (0,2%) се изјаснило за регионалну припадност. Међу припадницима националних мањина бројчано преовлађују Бошњаци са 48.184 (7,8%) припадника, Албанци са 31.163 (5,0%), Муслимани са 24.625 (4,0%), Хрвати са 6.811 (1,1%) и Роми са 2.601 (0,4%) лица.

Просторни размештај етничких група у Црној Гори по попису 2003. године

Разлике у етнодемографском развоју становништва, друштвено-политички и социо-културни разлози определили су савремени територијални размештај становништва Црне Горе који одликује процес етничке хетерогизације и просторно-демографске поларизације.

³ Попис становништва, домаћинства и станова у 2003, Републички завод за статистику, Подгорица, 2004.

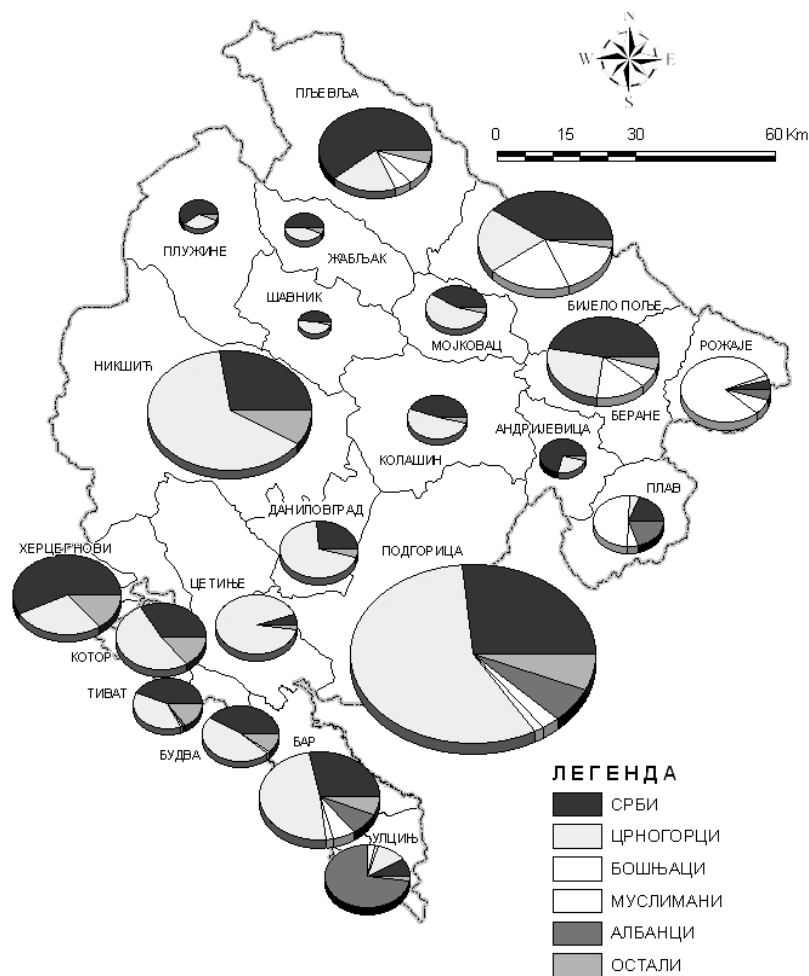
Црногорци су бројчано заступљени у свим општинама Црне Горе. Представљају апсолутну већину у шест општина (Цетиње 90,7%, Даниловград 67,8%, Никшић 62,6%, Подгорица 57,0% Мојковац 54,8% и Колашин 50,6%) и релативну већину у три општине (Бар 47,2%, Котор 46,8% и Будва 45,3%). Са друге стране, чине само 1,9% становништва Рожаја, 5,5% становништва Плава и 11,9% популације Улциња, што релативно умањује њихов дисперзивни територијални размештај. Посматрајући са становишта површина општина, Црногорци чине већину на 7.236 km² или 52,4% територије Републике у којима живи укупно 218.888 или 81,8% свих црногораца Републике.

Срби су већински народ у девет општина, од чега у пет чине апсолутну већину (Андријевица 69,6%, Пљевља 60,1%, Плужине 60,5%, Жабљак 50,3% и Херцег Нови 52,9%) и у четири су релативна већина (Шавник 47,4%, Беране 46,5%, Бијело Поље 40,3% и Тиват 35,2%). Најмање су заступљени у Рожајима са 4,0%, Цетињу са 4,6% и Улцињу са 7,4% општинске популације. Слично као за црногорску тако и за српску популацију се може речи да се одликује дисперзивним просторним размештајем којим, са становишта територија општина, већински покрива 5.403 km² или 39,1% геопростора Црне Горе у којем је настањено 90.495 лица српске националности што представља 45,7% свих Срба у Црној Гори.

Бошњаци представљају апсолутну већину у Рожају са 82,1% општинског становништва, и релативну већину у Плаву са 49,3% популације општине. Значајније учешће Бошњака је забележено и у општинама Бијело Поље (где су, по бројности, са 22,6% друга етничка скупина иза Срба), Беранима са 16,1% и Пљевљима са 5,2%. У осталим општинама Црне Горе бошњачка популација има незнатан удео, док у четири општине није забележен ни један припадник ове етничке групе (Жабљак, Плужине, Шавник и Андријевица). Јасно је да бошњачка етничка заједница своје демографско тежиште има у североисточном делу планинске Црне Горе у којем, посматрајући са општинског нивоа, етнички доминирају на 918 km² или 6,6% њене територије са 25.437 лица, тј. 52,8% Бошњака у Црној Гори.

Познато је да је процес сазревања бошњачке нације, односно преименовања националног имена Муслимана у Бошњаке политички артикулисан у последњој деценији прошлог века. Међутим, део ове етничке заједнице у Црној Гори још није прихватио ову одлуку, већ и даље свој идентитет одређује кроз конфесионалну припадност. Тако, према последњем попису 2003. године, у Црној Гори је пописан и знатан број лица која су се изјаснила као Муслимани. *Муслимани* своје демографско упориште имају у општинама Бијело Поље (15,8%), Пљевља (8,1%), Плав (5,7%), Рожаје (6,7%), Беране (6,6%) и Бар (6,4%). У 11 општина имају учешће испод 1%. Муслиманска, у односу на бошњачку етничку припадност, је јаче изражена у већини општина где муслиманска конфесионална група нема значајно

учешће у становништву (Никшић, Тиват, Будва, Подгорица, Улцињ, Пљевља, Бар). У Беранима и Бијелом Пољу је незнатна предност на страни Бошњака и бошњачка етничка идеја, над муслиманском, снажно доминира у општинама Плав и Рожаје.

Слика 2. – Етничка структура Црне Горе 2003. године по општинама.

Највећи број Албанаца у Црној Гори настањен је у општини Улцињ где чине 72,1% популације. Тиме Албанци представљају већински народ на 255 km² или 1,8% геопростора Црне Горе. Албанци су значајно заступљени и у општинама: Плав (19,7%, где су други по бројности иза Бошња-

ка), Бар (7,6%), Подгорица (5,5%) и Рожаје (4,4%). Према попису становништва из 2003. године, Албанци су забележени још у 12 општина Црне Горе, док у четири није пописан ни један припадник ове етничке групе (Жабљак, Плужине, Шавник и Андријевица).

Од осталих етничких група значајније учешће у оквиру општинских популација бележе само Хрвати. *Хрвати* су 2003. године учествовали са 19,5% у општини Тивту и са 7,7% у општини Котор. Поред наведених, у Херцег Новом су присутни са 2,4%, док у осталим општинама чине знатно испод 1% општинског становништва.

Учешће *осталих етничких заједница* (Роми, Руси, Словенци, Египћани, Турци, Македонци, Јевреји и други) на геопростору Црне Горе у оквиру општинских популација су незнатна, и не прелазе преко 1%.

Захваљујући чињеници да је мање-више сваки попис одраз политичке климе у којој се спроводи, и да се попис 2003. одвијао под значајним утицајем државне политике и политичких прилика, одређени број лица се није национално изјаснио или определио. Учешће национално неопређених, у оквиру општина, се одликује њиховом релативно уједначеном просторном дистрибуцијом. По процентној заступљености ове категорије становништва истичу се општине: Котор (9,4%), Херцег Нови (8,3%), Тиват (8,2%), Будва (7,0%), Никшић (6,9%), Жабљак (6,2%) и Плужине (6,2%). Насупрот њима, општине са мањим уделом национално неопређених лица су и етнички најхомогеније: Рожаје (0,2%), Плав (0,3%), Улцињ (0,9%) и Цетиње (1,5%).

Анализа етничког размештаја становништва Црне Горе, на нивоу насеља, пружиће нам најрелевантнију слику о етничкој просторној диференцијацији Црне Горе.

Просторна дистрибуција *српског* етничког корпуса на геопростору Црне Горе указује на велики степен његове просторне дисперзије. Српско становништво насељује укупно 1.013 или 80,6% насеља Црне Горе. Већинска су популација у 543 или 43,2% насеља. Највише таквих насеља налази се на територијама општина: Херцег Нови (сва), Андријевица (23 од 24), Пљевља (143 од 159), Жабљак (20 од 28), Плужине (32 од 43) и друге. Од наведених, у 468 (37,3%) насеља Срби чине апсолутну већину. Са друге стране, у 243 насеља 2003. године није забележен ни један припадник српске етничке заједнице. Највише таквих насеља је у општинама Цетиње (62 од 94), Улцињ (26 од 39) и Рожаје (14 од 26). Срби већински покривају 6.479 km² односно 47% геопростора Црне Горе у којем живи 100.355 Срба (15,5 лица на 1 km²) или "само" 50,6% српског етничког корпуса Црне Горе. Територијално захватају већинску површину у 11 општина Црне Горе, највише у Херцег Новом (100%), Андријевици (99%) и Пљевљима (95%). По том показатељу су просторно најраспрострањенија етничка заједница Црне Горе. Међутим, и поред тог показатеља, може се уочити нешто зна

чајније изражена концентрација српског становништва у деловима планинске и југозападном делу приморске Црне Горе.

Територијални размештај *црногорске* етничке заједнице, као и српске, одликује се релативно израженом просторном дисперзијом. Црногорски етнички опредељено становништво настањује 1.093 или 87% насеља Црне Горе. Доминантна су популација у 481 или 38,3% насеља. Највише таквих насеља налази се на територијама општина: Цетиње (85 од 94), Даниловград (74 од 80), Мојковац (11 од 15) и Никшић (75 од 110). Од наведених, у 417 (33,2%) насеља Црногорци чине апсолутну већину. Насупрот наведеном, у 163 насеља 2003. године није живео ни један етнички опредељен Црногорац. Највише таквих насеља је у општинама Рожаје (13 од 26), Улцињ (20 од 39) и Пљевља (25 од 159). Црногорци већински покривају 5.304 km², односно 38,4% геопростора Црне Горе у коме је апсорбовано 214.012 Црногораца (40,3 становника на 1 km²). Доминантна црногорска насеља захватају највећи део површине шест општина: највећи део Цетиња (92%), Мојковаца (83%) и Даниловграда (75%). Јасно је да црногорско становништво, у односу на српско, карактерише већи степен просторне хомогенизације. Просторно демографско тежиште црногорски опредељених становника налази се пре свега у централном делу Републике, на географском споју планинске и приморске Црне Горе.

Просторна дистрибуција националних мањина у Црној Гори, за разлику од црногорске, а нарочито српске етничке групе, изражава јасну просторну концентрацију и хомогенизацију у појединим деловима геопростора Црне Горе. Према попису 2003. године *бошњачко* становништво је забележено у 206 или 16,4% насеља Црне Горе, док у 1.050 насеља није било припадника бошњачке етничке заједнице. Представљају доминантну популацију у 78 или 6,2% насеља. Насеља са већинским бошњачким становништвом простиру се у четири североисточне општине Црне Горе: Рожаје (20 од 26), Плав (12 од 23), Бијело Поље (27 од 98) и Беране (19 од 66). Од наведених, у 68 насеља Бошњаци представљају апсолутну већину. Територијално, чине већински народ на 885 km² површине, односно 6,4% геопростора Црне Горе, са 34.143 лица или 70,9% бошњачке заједнице Црне Горе што представља (38,6 лица на 1 km²). Просторно доминирају на 75% територије Рожаја и 44% територије Плава. Оваквом просторном дистрибуцијом бошњаци представљају јако хомогено демографско тежиште рубних делова североисточне Црне Горе.

Муслимани су 2003. године живели у 287 или 22,9% насеља Црне Горе. Имају етничку доминацију у 27 насеља са територије следећих пет општина: Бар (3 од 83), Беране (4 од 66), Бијело Поље (11 од 98), Пљевља (8 од 159) и Плав (1 од 23). Апсолутну већину чине у 16 насеља док у осталих 11 представљају релативну већину. Муслимани чине доминантну етничку групу на 197 km² тј. 1,4% површине Црне Горе. Међутим, за разлику од

бошњачке етничке заједнице, муслимани немају јасно изражено демографско тежиште већ се одликују великом просторном дисперзијом што је пре свега резултат њиховог трагања за својим националним идентитетом.

У 193 насеља (15,4%) Црне Горе, 2003. године су пописани припадници албанске етничке заједнице. Од тог броја, у 93 насеља албанци представљају апсолутну и у једном насељу чине релативну већину. Општине са доминантним албанским живљем у оквиру насеља јесу Улцињ (34 од 39), Бар (14 од 83), Плав (4 од 23), Подгорица (38 од 143) и Рожаје (3 од 26). Са својих 93 већинска насеља Албанци етнички доминирају над 769 km², односно 5,6% територије Црне Горе. Албанска просторна концентрација у Црној Гори је јасно изражена у њеним приграничним деловима према Албанији, тако да је у већинским албанским насељима апсорбовано 26.604 или 85,4% етничког албанског корпуса Црне Горе. Највеће демографско тежиште Албанци имају у општини Улцињ где територијално већински покривају 88% њене територије. На основу наведеног, Албанци са територијалног становништва представљају најхомогенију етничку групу у оквиру својих административно територијалних целина.

Хрвати су национална мањина која има своје припаднике у 194 (15,4%) насеља Црне Горе. Већински су заступљени у четири насеља општине Тиват (од којих само у насељу Богдашићи представљају апсолутну већину) и једном насељу општине Котор. Хрвати су већинска популација на 15 km² геопростора на којем живи само 468 или 6,9% хрватске етничке заједнице у Црној Гори. На основу тога може се закључити да хрватску националну мањину у Црној Гори карактерише просторна дисперзивност са нешто наглашенијом концентрацијом у подручју Бококоторског залива.

Ромска етничка заједница је према попису из 2003. године забележила већински удео у оквиру неког од 1.256 насеља Црне Горе. Роми представљају апсолутну већину на 10 km² површине која припада насељу Забрђе са територије општине Цетиње у коме чине 74% популације насеља. Поред овог, ромска етничка заједница има своје припаднике у још 43 насеља геопростора Црне Горе. Роми су популација позната по свом номадском карактеру и великој просторној дисперзији па тако и на простору Црне Горе нема јасно одређене просторне идентификације ове етничке групе. И на крају, треба истаћи да у Црној Гори према попису 2003. године у 28 насеља на 153 km² површине није забележено ни једно лице.

Закључак

Црна Гора представља регион који се карактерише хетерогеним етничким саставом становништва. Мултиетничност, мултиконфесионалност и мултикултуралност последица је не само њеног географског положаја већ и различитог демографског развоја, миграција, социо-економских и

посебно политичких фактора. Трансформацију етничког састава становништва Црне Горе, у другој половини XX века, прати тренд смањивања најбројније етничке групе на овом простору – Црногораца, на рачун пораста српски опредељеног становништва. Према последњем попису из 2003. године у Црној Гори живи 620.145 становника. Од тога су већински народи са 43,2% Црногорци и са 32% Срби. Једну четвртину чине припадници националних мањина. Најзначајније националне мањине у Црној Гори представљају Бошњаци (7,8%), етнички Албанци (5,0), Муслимани (4,0%), Хрвати (1,1%) и други. Савремени географски распоред етничких заједница у Црној Гори одликује се областима у којима поједине етничке групе имају већинску доминацију, као и крајева у којем су знатније измешани. Дисперзивним просторним размештајем карактеришу се пре свега Срби и Црногорци. Срби представљају просторно најраспрострањенију етничку заједницу, која већински доминира на 47% геопростора, док Црногорци представљају већину на 38,4% Црне Горе. Супротно њима, висок степен етничке хомогености имају Бошњаци који су концентрисани на 6,4% територије североисточне и нарочито Албанци на 5,6% источне и југоисточне Црне Горе која се граничи са Албанијом.

Ljubomir Gigović

ETHNIC COMPOSITION OF THE POPULATION OF MONTENEGRO

Summary

Montenegro is region characterised by ethnically heterogeneous population. Its multiethnic, multiconfessional and multicultural structure is a consequence of both its geographical position and its different demographical development, migrations, socio-economic and, especially, political factors. Post war transformation of ethnic structure of Montenegrin population is firstly, followed by a downward trend in the number of people the largest ethnic group in the region - the Montenegrins, and there is an upward trend of people declaring Serbian. According to the last census in 2003. Montenegrin population is 620.145. Montenegrins, which make up 43,2% and Serbs which constitute 32% are majority groups. National minorities account for a quarter of population. The most significant national minorities are Bosniaks (7,8%), ethnic Albanians (5,0%), Muslims (4,0%), Croats (1,1%) and others. Contemporary geographical distribution of ethnic groups in Montenegro is characterised by regions predominated by certain ethnic groups and by regions which are more heterogeneous. Dispersive geographical distribution is mostly characteristic of Serbs and Montenegrins. Serbs, dominating the region with 47% and Montenegrins are a majority on 38,7% of the total territory of Montenegro. In contrast, Bosniaks are ethnically homogeneous on 6,3% of territory in north-eastern Montenegro, and Albanians on 5,4% of territory is southeastern Montenegro near the border with Albania.